

شناسایی پیشران‌های موفقیت انضباط مالی و اقتصادی

از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

سیداصغر جعفری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۴

چکیده:

یکی از مهم‌ترین موضوع‌ها در شرایط کنونی برای کشور در حوزه اقتصادی که رهبر انقلاب امام خامنه‌ای (مدظله) در مناسبت‌های گوناگون بر آن تاکید داشته‌اند، رعایت انضباط مالی و اقتصادی و صرفه‌جویی در منابع است. زیرا، درست مصرف کردن و صرفه‌جویی موجب می‌شود تا منابع اعم از طبیعی، مالی و انسانی در راستای تولید محصولات و خدمات به خوبی مورد استفاده قرار گرفته و جرایم در حوزه اقتصادی شیوع پیدا نکند. هدف کلی پژوهش حاضر شناسایی پیشران‌های موفقیت انضباط مالی و اقتصادی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی-تحلیلی است. برای شناسایی عوامل موفقیت در انضباط مالی و اقتصادی، فرمایشات امام خامنه‌ای (مدظله) از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۱ بررسی شد. در این پژوهش، ۱۴ شاخص اساسی موفقیت انضباط مالی و اقتصادی شناسایی و در ۳ مقوله اجتماعی، رفتاری و مدیریتی طبقه‌بندی شدند.

واژگان اصلی:

پیشران، تولید، انضباط مالی، انضباط اقتصادی، اقتصاد مقاومتی

^۱ - دانشیار، گروه حقوق و روابط بین‌الملل، دانشکده مدیریت و مهندسی صنایع، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران.
Jafari1647@yahoo.com

مقدمه :

یکی از مباحث مهم در هر نهاد و سازمانی رعایت انضباط مالی و صرفه جویی در منابع و امکانات است. اینکه درست مصرف کنند و صرفه‌جویی را در دستور کار خود قرار دهند و منابع و سرمایه‌های ملی را به هدر ندهند و این منابع را در راستای رونق تولید محصولات و خدمات به خوبی مورد استفاده قرار دهند. زیرا هیچ سازمانی، به پیشرفت و رونق تولید دست نخواهد یافت، مگر آنکه فرهنگ صحیح مصرف منابع و انضباط مالی و اقتصادی را رعایت نماید.

موضوع انضباط مالی و توجه به آن در تصمیم‌گیری‌ها و اتخاذ سیاست‌های پولی و مالی تحت هر شرایطی، از اهمیت بالایی برخوردار است. در شرایطی که رکود و بحران و آثار ناشی از آنها در ساختار اقتصاد نمایان می‌شود، ضرورت اقدام برای انضباط مالی بیشتر می‌گردد. اینکه هر کشوری با توجه به ساختار و وضعیت اقتصادی خود، چه نوع سیاست اقتصادی را با در نظر گرفتن انضباط اقتصادی در جهت تعدیل آثار و پیامدهای ناشی از بحران و رکود انتخاب نماید، دارای اهمیت ویژه‌ای است (اسفندیاری صفا و دهقان، ۱۳۹۴: ۹۶). به همین دلیل امروزه، یکی از مفاهیم اقتصادی که در مسائل خرد و کلان مالی معنا پیدا می‌کند، انضباط مالی و نحوه هزینه‌کرد بودجه است. بی‌توجهی به انضباط مالی موجب شیوع جرایم اقتصادی شده و تأثیر مستقیمی بر تضعیف فعالیت‌های توسعه‌ای کشور خواهد گذاشت.

با توجه به اهمیت وجود انضباط مالی و اقتصادی در پیشرفت و توسعه کشور و رونق تولید به ویژه حل مشکلات اقتصادی مردم و جامعه، مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) همواره در مناسبت‌های گوناگون خطاب به کارگزاران نظام و مردم، آن را به عنوان یکی از اولویت‌های مهم و اساسی کشور مورد تأکید قرار می‌دهند. چنانکه ایشان در مناسبتی با تأکید بر اینکه «انضباط مالی مخصوص دولت نیست؛ مجلس هم همین‌جور است، جاهای دیگر هم همین‌جورند؛ همه باید انضباط مالی داشته باشند» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۴/۰۳/۰۶)؛ در جای دیگر در این باره فرمودند: «امروز دشمن چشمش به نقطه‌ی حساس اقتصادی است تا بلکه بتواند این کشور را از لحاظ اقتصادی دچار اختلال کند. هرچه می‌تواند اختلال ایجاد کنند و هرچه هم نمی‌توانند، در تبلیغات‌شان وانمود کنند که اختلال هست! این کاری است که امروز در تبلیغات

دشمنان ما، با قدرت و به شکل‌های مختلف انجام می‌گیرد. راه مقابله هم انضباط مالی و صرفه‌جویی و نگاه پرهیزگرانه‌ی به مصرف‌گرایی است» (بیانات در دیدار مردم شیراز ۱۳۸۷/۲/۱۱).

هدف کلی پژوهش حاضر شناسایی پیشران‌های موفقیت در انضباط مالی و اقتصادی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله العالی) است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی-تحلیلی است. پژوهش حاضر به این پرسش اصلی پاسخ خواهد داد که از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله) پیشران‌های موفقیت در انضباط مالی و اقتصادی شامل چه مواردی می‌شود؟

۱- پیشینه پژوهش

تاکنون محدود پژوهش‌هایی در باره انضباط مالی و اقتصادی از دیدگاه مقام معظم رهبری انجام شده است؛ اما در خصوص پیشران‌های موفقیت انضباط مالی و اقتصادی، به‌طور مستقل کار تحقیقی صورت نگرفته است. کارهای تحقیقی مرتبط با این موضوع، یکی مربوط به ملزومات انضباط مالی از دیدگاه مقام معظم رهبری، است که در فصلنامه مدیریت نظامی، سال ۱۳۹۴، شماره ۵۸ منتشر شده است که در آن نویسنده بیان می‌کند انضباط مالی در راستای کاهش هزینه‌های غیر ضروری و پرهیز از تجمل‌گرایی و اسراف در سازمان‌ها و دستگاه‌های اداری الزامی به نظر می‌رسد. هدف این مقاله تدوین ملزومات انضباط مالی است که ۲۰ مؤلفه احصاء شد که عبارتند از: صرفه‌جویی، عدم افراط و تفریط، اصلاحات در دستگاه قضایی، پررنگ شدن نقش نهادهای نظارتی، هماهنگی میان سه قوه، اولویت بندی مصارف، صرف منابع مالی در تولید به جای مصرف، مبارزه با فساد مالی، انضباط اجتماعی، توکل به خدا و داشتن شجاعت، داشتن تقوا، دوری از تجمل‌گرایی و مال‌اندوزی، شناسایی قوت‌ها و ضعف‌ها، برنامه‌ریزی، هماهنگی کارکرد با افکار و عقاید، گرفتن تصمیمات قاطع و اجرا در عمل، مدیران مؤمن و معتقد، قانون‌گرایی مدیران، کوچک شدن اندازه دولت، جلوگیری از شکل‌گیری انحصار خصوصی. و دیگری مربوط به نقش اقتصاد مقاومتی در جلوگیری از فساد و استقرار انضباط مالی از دیدگاه مقام معظم رهبری است که در فصلنامه نظارت و بازرسی، سال ۱۳۹۵، شماره ۳۷ منتشر شده است و نویسنده بیان می‌کند، هر سه مفهوم اقتصاد مقاومتی، فساد اداری و انضباط مالی در راستای کاهش هزینه‌های غیرضروری، افزایش کارایی و خودکفایی و پرهیز از تجمل‌گرایی و اسراف در ادارات و دستگاه‌ها الزامی به نظر می‌رسد. این مقاله با هدف تبیین و

تدوین نقش اقتصاد مقاومتی در جلوگیری از فساد و استقرار انضباط مالی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به انجام رسیده است. نتایج نشان داد مؤلفه‌های شامل سیاستگذاری فرهنگی، الزامات پیشگیرانه، الزامات اجرایی، جهاد اقتصادی از تأثیرگذارترین مؤلفه‌ها به شمار می‌رود.

۲- مفهوم شناسی

الف) انضباط مالی و اقتصادی

انضباط در لغت به معنای سامان گرفتن، بنوا شدن، خوب نگاهداشته شدن، نظم داشتن، نظم و ترتیب و درستی و عدم هرج و مرج، سامان پذیری و آراستگی و در اصطلاح نظامی یعنی، پیروی کامل از دستورهای نظامی است (فرهنگ فارسی معین و دهخدا). در حقوق اداری، اطاعت اوامر قانونی مقام مافوق در امور اداری را انضباط گویند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۶: ۹۴). انضباط به زعم برخی دیگر از نویسندگان، نوعی آموزش است که هدفش اصلاح رفتار و طرز برخورد کارکنان بوده، به طریقی تمایل آنان را به رعایت قوانین و مقررات و استانداردهای سازمان و مدیریت بر انگیزد (فروتنی، و بحرانی، ۱۳۸۷: ۱۹۱). به سخن دیگر، انضباط به معنای درونی ساختن هنجارها یا شیوه‌های عمل است که در نتیجه آن، شخص منضبط به طور خودانگیخته آن‌ها را رعایت می‌کند. از این رو، انضباط عبارت است از پای بندی افراد به هنجارهای اجتماعی. در حقیقت نظم در سطح رفتاری، بعد تجلی یافته انضباط است (فصیحی و دیگران، ۱۳۹۰: ۳۹).

انضباط مالی^۲ عبارت است از رعایت قوانین و مقررات موضوعه در مصرف بیت‌المال و با توجه به حجم گردش مالی در سطح بودجه کل کشور (انبارلویی، ۱۳۸۷). مقام معظم رهبری در معنای «انضباط اقتصادی و مالی» فرمودند: «انضباط اقتصادی و مالی یعنی مقابله با ریخت و پاش، زیاده روی و اسراف. ریخت و پاش مالی و زیاده روی در خرج کردن و زیاده روی در مصرف، به هیچ وجه صفت خوبی نیست. نه اسمش جود و سخاست و نه کرم و بزرگ منشی است. فقط اسمش «بی‌انضباطی اقتصادی و مالی» است. کسانی که بی‌خود خرج می‌کنند؛ زیادی خرج می‌کنند و زیادی برای خودشان مصرف می‌کنند و رعایت موجودی جامعه را از لحاظ امکانات اقتصادی نمی‌کنند،

¹ - Discipline

² - Financial Discipline

انسان‌هایی هستند که از نظر من بی‌انضباط از لحاظ امکانات اقتصادی و مالی هستند. اگر چنین وضعیتی ادامه پیدا کند، این ملت کارش مشکل خواهد شد... کسانی که اموال عمومی را مصرف می‌کنند... نباید زیادی مصرف کنند... ریخت‌وپاش امری نکوهیده و ناپسند است» (پیام نوروزی ۱/۰۱/۱۳۷۴).

ب) پیشران

از نظر فرهنگستان زبان و ادب فارسی، پیشران عبارت است از عوامل تأثیرگذار بر روندها و رویدادها و اقدام‌ها و تصاویر که ممکن است آینده‌های متمایزی پدید آورند (گروه واژه‌گزینی، ۱۳۹۱).

پیشران‌ها مجموعه‌ای از نیروهای شکل دهنده آینده می‌باشند که در ابعاد جهانی، ملی و حتی محلی بر آینده‌های محتمل تأثیرگذار هستند. پیشران‌ها را می‌توان حاصل درهم کنش چهار عامل اصلی دانست: الف) روندها، ب) رویدادها، ج) تصاویر^۱، د) اقدام‌ها^۲. روندها با تأکید بر پیوستگی تاریخی و زمانی و رویدادها با تأکید بر گسستگی‌های تاریخی؛ شناخته شده‌ترین واژه‌های مرتبط با آینده می‌باشند (بنابراین مفرد و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۱). بنابراین، پیشران عامل مؤثر و اساسی پیش برنده آن دسته از فعالیت‌ها و تفکراتی است که به طور معمول سبب ایجاد ایده‌ها، طرح‌ها و اندیشه‌های نوینی می‌شود.

۳- یافته‌های نظری

الف) ماهیت انضباط مالی و اقتصادی

انضباط مالی از دو دیدگاه قابل تامل و بررسی است: یکی دیدگاه کلان که در آن دولت، مقامات دولتی و بانک مرکزی و دستگاه‌ها و موسسات دولتی موظف به اجرای آن در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب سیاست‌های پولی و مالی در سطح کشوری هستند؛ و دیگری دیدگاه خرد است که هر موسسه، شرکت و بنگاه دولتی یا تحت نظارت دولت آن را مورد توجه قرار می‌دهد و در زمینه استفاده بهینه از بودجه، نیروی انسانی و امکانات ارتباط می‌یابد. منظور از انضباط مالی در بُعد کلان، رعایت سقف پیش بینی شده برای کل مخارج بخش عمومی در چارچوب درآمدهای قابل تحقق در یک دوره مالی و تقسیم بهینه بودجه بین برنامه‌های مختلف است که توسط دستگاه‌ها و مؤسسات

1 - Trends

2 - Events

3 - Images

4 - Actions

دولتی اجرا می‌شود. گفتنی است که منظور از انضباط مالی، صرفاً توازن بودجه عمومی دولت نیست، بلکه منظور از تعادل مالی دولت، بی‌نیازی به استقراض توسط بخش عمومی برای انجام وظایف خود و ارائه کالاها و خدمات بخش عمومی است (اسفندیاری صفا و دهقان، ۱۳۹۴: ۹۷).

برقراری انضباط مالی از منظر هر دو دیدگاه خرد و کلان، در مجموعه ارکان یک نظام اقتصادی از جنبه‌های گوناگون، ارزشمند و با اهمیت است و در نهایت بهبود محیط کسب و کار را در پی دارد. کارایی یک نظام اقتصادی منوط به کارایی بازارهای چهارگانه اقتصاد یعنی بازارهای کالا و خدمات، بازار کار، بازار پول و بازار سرمایه است. زیرا عملکرد هر نظام اقتصادی، برآیند کُنش متقابل و همزمان این بازارهاست و سیاست‌های اقتصادی کشور عمدتاً از طریق سیاست‌های نامناسب مالی و نبود انضباط مالی باعث اختلال در این بازارها و تشدید عدم تعادل در نظام اقتصادی شده است (عسلی، ۱۳۸۵). نبود انضباط مالی باعث اتلاف منابع و کاهش کارایی آن می‌شود که این امر نشاندهنده ناتوانی متولیان مالی برای هدایت برنامه‌های مختلف است. وجود رویدادهای اقتصادی اخیر، مانند تحریم‌های بین‌المللی و بحران ارزی، ضرورت برقراری انضباط مالی و اقتصادی را بیش از پیش نشان می‌دهد (طیعی، ۱۳۹۳: ۱۸-۱۴). انضباط مالی در بودجه در راستای کاهش هزینه‌های غیرضرور و پرهیز از تجمل‌گرایی و اسراف در ادارات و دستگاه‌های دولتی الزامی به نظر می‌رسد. اسراف و تبذیر به عنوان رفتارهایی غیر تعاملی قلمداد می‌شوند. اسراف عبارت است از خرج کردن چیزی در محل خود و بیش از حد لازم و تبذیر عبارت است از خرج کردن چیزی در غیر محل خود و در جای غیر لازم. از آنجا که در بعد تولید تخصیص بهینه منابع و در بعد مصرف، استفاده موثر و کارآمد از مواهب طبیعی و تولیدات، رفتارهای اقتصادی رو به تعادل بشمار می‌روند، لذا توجه به اسراف و تبذیر به منظور پرهیز از آنها ضروری می‌نماید؛ چرا که این دو رفتار موجب هدر رفتن منابع اعم از طبیعی، مالی و انسانی می‌شوند (گرکز و مالی، ۱۳۸۶).

ب) اهمیت توجه به انضباط مالی و اقتصادی

انضباط مالی برای توسعه و رشد همه کشورهای جهان بسیار حیاتی است و کشورهای ثروتمند، وضعیت مناسب مالی خود را ناشی از آن می‌دانند؛ چرا که انضباط مالی با ایجاد مزاد بودجه‌ای به افزایش درآمد ملی آینده منجر خواهد شد (مطهری و همکاران، ۱۴۰۱). بدون تردید، توسعه و تحکیم انضباط مالی بستری را

فراهم می‌آورد که با بهره‌مندی از آن می‌توان ضمن صیانت از منابع، سازمان را به اهدافش رسانید (ابوالحسنی هستیانی و خوش‌باش، ۱۴۰۲). اسلام نیز در باره اقتصاد و امور مالی دستورها و قوانین ویژه‌ای دارد که اگر همه آنها رعایت شود، سعادت فرد و جامعه را به دنبال خواهد داشت و در صورت رعایت نکردن آنها فساد و تباهی سر تا پای افراد و اجتماع را فرا خواهد گرفت (حسن‌الهی، ۱۳۸۵: ۲۰۵).

سامان دادن به مسایل مالی و اقتصادی اصلی اساسی و از اصول نخستین اقتصاد اسلامی می‌باشد که مؤمنان برای دستیابی به کمال شخصی و جمعی و امت اسلامی برای رسیدن به جامعه نمونه و برتر می‌بایست آن را در نظام اقتصادی خویش در نظر گیرند. از آن جایی که قرآن، کتاب هدایت آدمی و جامعه بشری به سوی تعالی و کمال است، برنامه‌ها و نظام اقتصادی آن نیز در همین چارچوب می‌باشد. از این رو، خداوند بر لزوم وسیله قرار گرفتن ابزارهای اقتصادی برای تحصیل امر معنوی و اخروی تأکید می‌کند (سوره قصص آیه ۷۷) و از طرف دیگر، می‌کوشد تا با جمع میان دنیا و آخرت در حوزه اقتصادی، مردم را به سوی کمال سوق دهد (بقره آیه ۲۰۱ و نساء آیه ۱۳۴). اگر از نظر اسلام، سلامت اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی در حوزه اقتصادی (اعراف آیه ۸۵ و هود آیه ۸۴ تا ۸۶) و تصحیح روابط اقتصادی جامعه، هم‌پای مسایل اعتقادی و عبادی در صدر برنامه‌های پیامبران قرار دارد (اعراف آیه ۸۵ و هود آیات ۸۴ تا ۸۷ و شعراء آیات ۱۷۷ تا ۱۸۳) این امر نمی‌تواند جز با صرفه‌جویی و بهینه‌سازی مصرف همراه باشد؛ زیرا اقتصاد در هر حال بستری برای تکامل بشری است و به عنوان هدف ابزاری و یا میانی مطرح می‌باشد که می‌بایست آدمی با بهترین شیوه مصرف و استفاده درست و مناسب، خود را در جایی قرار دهد که بتواند رشد و کمال خویش را ادامه دهد (علیخانی، ۱۳۸۷). خداوند متعال در آیه ۴۷ سوره یوسف خداوند به ضرورت صرفه‌جویی در زمان بحران‌های اقتصادی اشاره می‌کند و در آیات ۴۷ و ۴۸ بر لزوم برنامه‌ریزی از سوی دولت‌مردان برای مقابله و یا حل بحران‌های اقتصادی تأکید می‌ورزد.

۵- پیشران‌های انضباط مالی و اقتصادی

برای شناسایی عوامل موفقیت در انضباط مالی و اقتصادی، فرمایشات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۳۸ تا ۱۴۰۱ بررسی شد. در این پژوهش، ۱۴ شاخص موفقیت انضباط مالی و اقتصادی استخراج گردید. سپس نقاط اشتراک بین این شاخص‌ها شناسایی شده و در قالب ۳ مقوله بشرح زیر طبقه‌بندی

شدند. ملاک این تقسیم بندی عبارت است از این که پیش برنده و عوامل تاثیرگذار موفقیت انضباط مالی و اقتصادی، در مقوله اجتماعی با هدف توجه دادن آحاد مردم، در مقوله رفتاری به حوزه فردی یعنی اقدام هر فرد در عرصه جامعه، و در نهایت در مقوله سوم اهتمام و عملکرد سیاستگذاران و مدیران بر می‌گردد. از آنجایی که مرجع مطالب این پژوهش، بالاترین مقام در حوزه حاکمیتی می‌باشد، از این رو، مطالب از نظر محتوایی و اعتبار مورد تایید است. همچنین برای پایایی موضوع نیز محتوای تحلیلی در اختیار تعدادی از خبرگان و اساتید به روش گلوله برفی و کفایت نظری داده‌ها قرار گرفت و پس از بررسی‌ها به تایید نهایی رسید.

۵-۱- مقوله اجتماعی

الف. صرفه‌جویی

«ما دچار کمبود منابعیم... یکی از راه‌های علاج صرفه‌جویی است، صرفه‌جویی کنید؛ در تقسیم و توزیع منابع داخلی، اولویت‌ها را رعایت کنید... بنده از نزدیک بعضی از دستگاه‌ها را می‌شناسم - که توانسته‌اند خدمات خودشان را به چند برابر افزایش بدهند بدون اینکه یک قران به بودجه‌ی اینها اضافه شده باشد؛ با مدیریت درست، با نگاه درست، با کم کردن از مصارف زائد؛ که این البته، هم شامل دولت است، هم شامل مجلس است، هم شامل نیروهای مسلح است. غیر از نیروهای مسلح هم داریم [به صورت] موردی، اما در بخشی از نیروهای مسلح هم در یک‌جایی دیدیم که توانایی‌هایشان و کارکردشان مضاعف شد، بدون اینکه بودجه‌شان اضافه بشود؛ یعنی می‌شود این کار را کرد. پس بنابراین این کمبود منابع هم نباید برای ما بهانه‌ای بشود برای اینکه بگوییم نمی‌شود کار کرد؛ نه، اگر انضباط مالی وجود داشته باشد، همه‌چیز قابل حل است. این چیزها هم قابل حل است» (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی ۱۳۹۴/۰۳/۰۶).

صرفه‌جویی^۱، به معنای اندازه نگه داشتن و پرهیز از ولخرجی است. صرفه‌جویی به مفهوم مصرف چیزی به شکل درست و مناسب آن است. صرفه‌جویی از نظر اقتصاددانان به معنای استفاده درست و مناسب از کالای اقتصادی و بهره‌وری، آگاهی نسبت به نیازهای واقعی است (موسوی، ۱۳۸۷).

¹ - Economize

صرفه‌جویی در اسلام، قناعت گفته می‌شود. قناعت در لغت به معنای بسنده کردن به مقدار کم، از کالای مورد نیاز، و رضایت به چیزی است که نصیب شخص می‌شود (طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵، ص ۳۸۴). آیت الله مشکینی قناعت را مترادف اقتصاد (میان‌ه روی در هزینه‌های زندگی) دانسته و چنین گفته است: اقتصاد عبارت است از اعتدال انسان در مصرف مال و خرج کردن آن برای خود و خانواده اش، این حالت متوسط بین افراط و تفریط (اسراف و خست) می‌باشد، بنابراین با قناعت مترادف است (مشکینی، ۱۳۷۶: ۱۶۳).

یکی از ناهنجاری‌های اجتماعی که آثار بسیار شومی در زندگی می‌گذارد و نظام جامعه و خانواده را فلج می‌کند، مصرف‌گرایی است. اگر اصل صرفه‌جویی و پرهیز از اسراف و تبذیر، به عنوان یک اصل مهم در زندگی اجتماعی رعایت شود، بدعاقبتی‌های ناشی از مصرف‌گرایی برچیده خواهد شد. چرا که مصرف‌گرایی بی‌رویه و اسراف، موجب سقوط اقتصاد و وابستگی به بیگانگان شده و استقلال کشور را به مخاطره خواهد انداخت. بنابراین بایستی با صرفه‌جویی، مصرف را کارآمد کرد.

آموزه‌های اسلامی با میان‌ه‌روی و اعتدال عجین شده و از جمله فضایل اخلاقی به شمار می‌آید (سوره بقره، آیه ۱۴۳) و لذا افراط و تفریط در هیچ امری را نمی‌پذیرد. مقام معظم رهبری در کاربرد این واژه در در امور مادی و مالی و اقتصادی فرمودند:

«خدای متعال به پیغمبرش فرمود که: «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ» [سوره اسراء، آیه ۲۹]: نه دست‌هایت را به گردن خودت غل و زنجیر کن - یعنی امساک بیش از حد. معنایش امساک بیش از حد است - نه این کار را بکن؛ و نه «تَبْسُطُهَا كُلَّ الْبَسْطِ»؛ بکلی باز باز کن. یک وقت انسان دستش را جمع جمع می‌کند، یک وقت باز باز؛ نه، هیچکدام از اینها نباشد. منظور این است که در امور مادی و مالی و اقتصادی، نه مشت بسته داشته باش، نه ولخرجی داشته باش. به پیغمبرش خدای متعال اینجوری سفارش می‌کند. «وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا لَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» [سوره فرقان، آیه ۶۷]: یعنی میان‌ه‌رو در همه‌ی امور. انسان از افراط و تفریط باید پرهیزد» (بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۷/۰۶/۱۶).

بر این اساس، اصل اندازه‌نگه داشتن در معیشت و خودداری از «اسراف و تبذیر» و درعین حال احتراز از «خست و تنگ‌نظری» در زمره مهم‌ترین آموزش‌های نظام اقتصادی تربیتی اسلام است. این

امر به تربیت اقتصادی و نظم معاشی مردم بستگی دارد و لازمه چنین میانه‌روی و اعتدالی، ایجاد و رشد روح انضباط مالی است.

ب. قانون‌مداری

«انضباط در همه امور، به ویژه انضباط مالی و اقتصادی به مفهوم به اندازه خرج کردن، درست خرج کردن و در جای خود خرج مسئله بسیار مهمی است که استانداران باید با دقت آن را رعایت کنند. احترام مسئولان کشور به مقررات، لازمه رعایت مقررات از سوی مردم است و بسیاری از بی‌انضباطی‌های مالی که مردم مرتکب آن می‌شوند، از بی‌انضباطی در رفتار مسئولان ناشی می‌شود» (دبدار مسئولان وزارت کشور با رهبر انقلاب ۱۳۷۶/۰۶/۱۳۷۶).

قانون مجموعه بایدها و نبایدهایی است که شیوه رفتار انسان‌ها را در زندگی اجتماعی تعیین می‌کند و امری ضروری است و همه افراد بشر در هر شرایط زمانی و مکانی به مجموعه‌ای از قوانین نیازمندند. بدون مقررات، زندگی بی‌معناست؛ زیرا از یک سو هیچ یک از منافع انسان بدون تشکیل زندگی اجتماعی تامین نمی‌شود و از سوی دیگر، پیدایش اصطکاک، رقابت و برخورد میان منافع افراد، از لوازم انفکاک ناپذیر زندگی اجتماعی است. وقتی مردم بخواهند زندگی اجتماعی داشته باشند و با یکدیگر همکاری و دستاوردهای این همکاری را میان خود تقسیم کنند، بین منافع و خواسته‌های آنان برخوردهایی صورت می‌گیرد. کسانی می‌خواهند سهم بیشتری ببرند یا شیوه برخورد با انسان‌های دیگر را مطابق میل‌شان تعیین کنند و این مطلوب دیگران نیست؛ به ناچار کشمکش‌هایی در صحنه اجتماع رخ می‌دهد. برای جلوگیری از این اختلافات باید مرزهایی را تعیین و قوانینی را بدون ساخت و گرنه حیات اجتماعی بشر متزلزل می‌گردد و پایه‌های آن فرو می‌ریزد. پس انگیزه اصلی وضع قانون و تعیین حد و مرز، اشباع خواسته درونی و ذاتی و پاسخ به نیازهای فطری آدمی است. در پرتو قانون و اجرای آن، زمینه تکامل مادی و معنوی آرامش روانی برای کلیه مردم فراهم می‌شود (فولادفر، ۱۳۹۰: ۱۸). از این رو، قانون‌مداری مدیران، در انضباط و شفافیت در منابع مالی بسیار موثر خواهد بود.

ج. انضباط اجتماعی

«من در عید نوروز امسال [۱۳۷۴]، همه آحاد مردم را به انضباط اجتماعی و اقتصادی دعوت کردم.

حال زمان رعایت آن است. همه انضباط را رعایت کنند. همه دقت داشته باشند که درست حرکت کنند. کار غیرقانونی نکنند؛ کار غیراخلاقی نکنند؛ سوءاستفاده نشود؛ از بیت‌المال صرف و خرج نشود... اگر ارزش‌های انقلابی فراموش شد، هیچ قدرتی نخواهد توانست مشکلات این کشور را برطرف کند و آن را بسازد. ارزش‌ها و شعارهای انقلابی، ابزارهای حرکت و تضمین‌کننده حضور آحاد این ملتند. اینها می‌توانند کشور را نجات دهند» (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه ۱۳۷۴/۱۱/۲۰).

«انضباط اجتماعی»^۱ یعنی افراد همه کارهای اجتماعی خود را در چارچوب قانون شرع و عقل و مقررات عرفی نگه دارند تا هیچ تخلفی از آنان سر نزنند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۷۹: ۷۱). به بیان دیگر، انضباط اجتماعی، عبارت است از مجموعه‌ای از الگوهای رفتاری افراد در جامعه که توسط قوانین و مقررات آن جامعه مشخص می‌شوند؛ یعنی نظام‌پذیری در همه امور (فروتنی، و بحرانی، ۱۳۸۷: ۱۹۱). یکی از الزامات انضباط اجتماعی، رعایت انضباط مالی و اقتصادی است تا تداوم و استمرار جامعه با دشواری مواجه نگردد.

د. اهتمام به اقتصاد مقاومتی

«اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که همیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت ۱۳۹۱/۰۶/۰۲).

«اقتصاد مقاومتی»^۲، مفهوم جدیدی در ادبیات اقتصادی جهان است که از سوی رهبر معظم انقلاب طرح گردید. این مفهوم با جهت‌گیری مقاومتی خود برای عبور از سیاست‌های خصمانه دشمنان و پیگیری پیشرفت‌های دانشی، با استفاده از قابلیت‌های کارآفرینی و تمرکززدایی از فعالیت‌های دولتی طرح شده است (محمدی مقدم و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۰۸).

فضای «اقتصاد مقاومتی» طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و سازوکارهای اقتصادی است که

¹ - Social Discipline

² - Resistive Economy

مبتنی بر آن، فضای اقتصاد کشور بر اساس فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال طراحی می‌شود. در واقع، «اقتصاد مقاومتی» بنیانی نظری و عملی برای مدل‌سازی گونه ویژه‌ای از اقتصاد است که فعالانه خود را برای مواجهه با تحریم‌ها، بیش از پیش آماده ساخته است. در یک چنین فضایی، تحریم‌های اقتصادی نه تهدید، بلکه فرصت ویژه‌ای هستند که زیر فشار آنها می‌توان سیاست‌های اقتصاد مقاومتی را با قدرت و اجماع ملی همراه و پیاده‌سازی آنها را تسریع کرد (تراب زاده جهرمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۴). از آنجایی که اقتصاد مقاومتی سیستمی است که درصدد است با محوریت توسعه منابع انسانی، انضباط و قانون‌مندی، رشد و پایداری اقتصادی را برقرار سازد (حسین پور و محمدی، ۱۳۹۵: ۱۲۷)، از این رو، با عمل به اقتصاد مقاومتی می‌توان انضباط مالی و اقتصادی را به درستی اجرا کرد که در نهایت موجب رشد و شکوفایی کشور خواهد شد (بیانات در دیدار دانشجویان ۱۳۹۱/۱۶۷۰۵).

۵-۲- مقوله رفتاری

الف. تقوا در امور

«در جنگ، تقوا وجود دارد، در فعالیت‌های سیاسی تقوا معنا می‌دهد، در فعالیت‌های اقتصادی همین جور... باید مراقبت کنیم، تقوا به خرج بدهیم. کارگزار حکومت، مبتلا به ارتباط نزدیک با حقوق مردم است؛ اگر چنانچه بی تقوا باشد، حقوق مردم پامال خواهد شد، آن وقت دیگر قابل جبران نیست» (بیانات در دیدار مسئولان نظام ۱۳۹۸/۰۲/۲۴).

تقوا، به معنی دوری و اجتناب از گرفتار شدن به خشم الهی و ورع داشتن در ارتکاب محارم است (تفسیر المیزان، جلد ۱۴، ص ۳۷۴). تقوا در اصطلاح عبارت است از مواظبت بر اوامر و نواهی الهی؛ چنانکه امام صادق (ع) فرمودند: «...أَنْ لَا يَفْقِدَكَ اللَّهُ حَيْثُ أَمَرَكَ وَ لَا يَرَاكَ حَيْثُ نَهَاكَ» (بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۲۸۵): (تقوا یعنی) آنجا که خداوند دستور داده حاضر باشی، تو را غایب نبیند و آنجا که نهی کرده، تو را مشاهده نکند». در فرهنگ قرآن کریم، متقی کسی است که با ایمان و عمل صالح برای خود ملکه‌ای نفسانی فراهم می‌سازد تا او را از آسیب‌های درونی (هوای نفس) و بیرونی (شیطان) مصون دارد (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۱۳۲).

مقام معظم رهبری در تعبیر "تقوا" می‌فرماید: «تقوا... یعنی «پروا کردن»، یا در تعبیرات معمولی ماها «ملاحظه کردن»... اتَّقُوا اللَّهَ، یعنی ملاحظه‌ی خدا را بکنید، پروا داشته باشید از خدای متعال. یک خطّ

مستقیمی به شما نشان داده است در این حرکت عظیم حیات بشری که محفوف به مشکلات است. فرض کنید مثل زمینی که این گوشه و آن گوشه‌اش مین وجود دارد که یک راهی را باز می‌کنند، می‌گویند این راه، راه سلامت است، راه امنیت است، از اینجا بروید؛ صراط مستقیم این است. ملاحظه‌ی خدا - اَتَّقُوا اللَّهَ - یعنی حواس‌تان باشد از این راه منحرف نشوید، کج و راست نشوید که گرفتار خواهید شد، مشکل برای‌تان درست می‌شود» (بیانات در دیدار مسئولان نظام ۲۴/۰۲/۱۳۹۸). از این رو، یکی از اصلی‌ترین عوامل رفتاری در حوزه در رعایت انضباطی مالی و اقتصادی داشتن تقوا است.

ب. دوری از تجمل‌گرایی و مال‌اندوزی

«مال‌اندوزی، مشکلات اخلاقی، میل به زندگی تجملاتی و اشرافیت؛ اینها چیزهایی است که ما مسئولین جمهوری اسلامی باید خیلی مراقب باشیم. وَ سَكَتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا [سوره ابراهیم، آیه ۴۵]؛ خب، اینکه ما در همان ساختمانی که آن طاغوت حکمرانی می‌کرد حکمرانی کنیم، مثل او هم عمل بکنیم که نشد، [در این صورت] ما با او فرقی نداریم. روش‌مان بایستی با روش بندگان شیطان و اتباع شیطان متفاوت باشد» (بیانات در دیدار مسئولان نظام ۲۴/۰۲/۱۳۹۸).

وقتی سخن از اقتصاد می‌آید، به طور طبیعی به عنوان یک لازم ذاتی، مال و ثروت به ذهن خطور می‌کند؛ زیرا همان طوری که لازم ذاتی روغن، چربی است، لازم ذاتی اقتصاد، مال و ثروت است. بر همین اساس، آموزه‌های قرآن، وقتی از قوام بخشی و ستون بودن اقتصاد برای اجتماع سخن به میان می‌آورد (سوره نساء، آیه ۵)، به طور طبیعی واژه مال را به کار می‌برد و مال را قوام اقتصاد اجتماع معرفی می‌کند (کرم‌خانی، ۱۳۹۷).

در آیات قرآن مجید تبیین شده است که دل‌بستگی به مال و حرص در افزایش آن به هر طریق موجب می‌شود تا شخص حتی نسبت به گرسنگی مردم و بینوایان بی‌توجه شود (فجر، آیات ۱۸ تا ۲۰) و از جهاد مالی خودداری کند (توبه، آیه ۲۴) و از خدا و آخرت غافل شود و گرفتار خسران ابدی شده (منافقون، آیه ۹)، در امانت خیانت کرده (انفال، آیات ۲۷ و ۲۸) و به مخالفت با حق و حق‌طلبان و عدالت خواهان پردازد (زخرف، آیات ۳۰ و ۳۱). بنابراین، از نظر قرآن مال‌اندوزی به هر شیوه‌ای امری نادرست و باطل است و کسانی که این کار اقدام می‌کنند گرفتار خشم و غضب الهی و عذاب دوزخ و خسران ابدی می‌شوند (همزه، آیات ۱ تا ۷).

ج. احتراز از فساد

«صحنه را تا آن‌جایی که می‌توانید از فساد پاک کنید... فساد در دستگاه اجرایی مثل این است که ما چندین لوله‌ی قطور آب به استخری وارد می‌کنیم؛ اما استخر پر نمی‌شود؛ این همه تلاش انجام می‌گیرد، درعین‌حال انسان زوایای خالی را مشاهده می‌کند، که بخش عمده‌ی این، مربوط می‌شود به فساد مالی و به رخنه‌های اخلاقی که در مجموعه‌ی دستگاه در سطوح مختلف وجود دارد. باید با اینها مبارزه و مقابله کنید. تا یک عزم جدی و راسخ برای مقابله‌ی با اینها وجود نداشته باشد - که حالا بحمدالله این عزم هست و انسان آن را می‌بیند - و به دنبال آن عزم، عمل، تحرک، دنبال‌گیری و عدم اغماض نباشد، ریشه‌ی فساد بیرون نخواهد آمد و همین‌طور روی مجموعه‌ی فعالیت‌های مخلصانه‌ی که در مجموعه‌ی دستگاه انجام می‌گیرد، تأثیر می‌گذارد» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت ۱۳۸۳/۰۶/۰۴). [بنابراین] با فساد مبارزه‌ی جدی بشود، با ویژه‌خواری مبارزه‌ی جدی بشود، با قاچاق مبارزه‌ی جدی بشود؛ اینها دارد به اقتصاد کشور لطمه می‌زند و ضررش را مردم می‌برند. اگر ما در مقابل آن مجموعه‌ای که فرض بفرمایید با زدوبست‌هایی در زمینه‌ی مسائل اقتصادی ویژه‌خواری می‌کنند، خودشان را از امتیازات ویژه برخوردار می‌کنند و یا دچار فساد پولی و مالی و اقتصادی می‌شوند، سهل‌انگاری کنیم، قطعاً کشور ضرر خواهد کرد؛ نباید سهل‌انگاری بشود» (بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۱۳۹۵/۰۱/۰۱).

واژه "فساد" به معنای تباه ساختن، به ستم مال کسی را گرفتن و جلوگیری کردن از انجام اعمال درست و سالم است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۱۷۱۵۰) و در اصطلاح، به هر نوع تصرف غیرقانونی در اموال دولتی و سوء استفاده از موقعیت و استفاده غیرقانونی از اختیارات و قدرت در جهت استفاده از امکانات مالی اطلاق می‌شود؛ که دارای مصادیقی چون اختلاس، رشوه، اخاذی و رانت‌های اقتصادی، برداشت و دخل و تصرف غیرقانونی در وجوه و اموال، استفاده از امتیازات و بهره‌برداری‌های مالی و اشکال گوناگون دیگر است (دادگر و معصومی‌نیا، ۱۳۸۳: ۱۶).

بانک جهانی، فساد مالی را سوء استفاده از قدرت دولتی برای تصاحب منفعت شخصی تعریف کرده

1 - Corruption

است. گوپتا و همکاران نیز فساد مالی را به استفاده کارمندان و مقامات دولتی از قدرت طراحی و اجرای سیاست‌های دولتی برای منافع شخصی (گوپتا و همکاران، ۱۹۹۸) تعریف کرده‌اند. با توجه به گستردگی تعاریف فساد مالی، گوهر همه این تعاریف، استخراج منافع اقتصادی از قدرت نهادی درون مناصب سیاسی و اداری است (جین، ۱۹۹۸). در مجموع آنکه فساد مالی در مفهوم گسترده خود، سوءاستفاده از امکانات، اختیارات و منابع دولتی برای تصاحب منفعت شخصی، گروهی، حزبی و قومی است (زاهدغروی، ۱۳۹۶).

فساد از جمله پدیده‌هایی است که روند پیشرفت ملی، اجتماعی و اقتصادی کشور را با وجود تلاش‌های که از سوی مسئولان گرفته می‌شود با چالشی اساسی مواجه می‌کند و باعث شکل‌گیری معضلات و بحران‌هایی در جامعه خواهد شد. «فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده‌ی چرکین کشورها و نظام‌ها و اگر در بدنه‌ی حکومت‌ها عارض شود، زلزله‌ی ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آنها است؛ و این برای نظامی چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنائی‌تر از مقبولیت اجتماعی است، بسیار جدی‌تر و بنیانی‌تر از دیگر نظام‌ها است» (بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران) (۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

از دیدگاه اقتصادی، فساد یکی از عوامل بازدارنده رشد اقتصادی محسوب می‌شود و آثار منفی کمی و کیفی بسیاری بر تخصیص بهینه منابع و در نتیجه بر رفاه عمومی دارد. بی‌انضباطی‌های مالی و تخصیص‌های غیربهینه، فعالیت‌های مجرمانه را تقویت می‌کند و بستری را برای سوءبرداشت از منابع عمومی ایجاد خواهد کرد، از این رو، ارتقای انضباط مالی، نقش بسیار اساسی و کلیدی در پیشگیری از وقوع جرائم و مبارزه قاطع با مفسد خواهد داشت (جعفری، ۱۴۰۰: ۳۳۷).

۵-۳- مقوله مدیریتی

الف. برنامه‌ریزی

«ما گفتیم: وجدان کاری، انضباط اجتماعی، یا اقتصادی و مالی. مسئولان کشور، دولت، قوه قضائیه و نمایندگان مجلس، باید برنامه‌ریزی کنند تا این کارها انجام گیرد، و آلا با اینکه تعریف کنند فلانی چه حرف خوبی زده، که کار تمام نمی‌شود!» (بیانات در دیدار جمعی از کارگران و معلمان، ۱۳/۰۲/۱۳۷۴). «من به مسئولین کشور... توصیه می‌کنم برنامه‌ریزی را در کار مورد اهتمام قرار بدهند. برنامه‌ریزی کمک

خواهد کرد که مردم بتوانند به آنچه که در پیش روی آنهاست، اعتماد کنند؛ بتوانند در مورد پیشرفت کشور قضاوت کنند. تکیه‌ی بر برنامه، تکیه‌ی بر قانون، همکاری قوای سه‌گانه با یکدیگر، جزو وظائف اصلی است» (بیانات در مراسم تنفیذ حکم دهمین دوره ریاست جمهوری، ۱۳۸۷/۰۵/۱۲).

برنامه‌ریزی فرآیندی است که کمک خواهد کرد متولیان امور راحت‌تر اهداف را طی نموده تا با موفقیت به مقصد خود برسند. از این رو، یکی دیگر از نکات بسیار مهم و مورد تأکید مقام معظم رهبری خطاب به مسئولان در حوزه انضباط مالی و اقتصادی، توجه به برنامه‌ریزی برای انجام این امور است، چرا که برنامه‌ریزی صحیح این امکان را می‌دهد که از منابع و امکانات سازمان به صورت مناسب و بهینه استفاده گردد.

ب. اولویت‌بندی مصارف (مدیریت مصرف)

یکی از نکات بسیار مهم در حوزه انضباط مالی این است که اولاً در شرایطی که منابع مالی محدود است، باید اولویت‌بندی منابع صورت گیرد؛ و ثانیاً منابع باید به درستی تخصیص یافته و صرف اموری با اولویت بالاتر در حوزه اقتصادی شود. و ثالثاً منابع تخصیص یافته می‌بایست جامع، دقیق و اولویت‌بندی شده به مورد اجراء در آید:

ج. صرف منابع مالی در تولید به جای مصرف

«در اموال شخصی و مالی که از راه حلال هم به دست آمده باشد، ریخت و پاش غلط و خلاف انضباط است. کسانی که اموال دولتی را مصرف می‌کنند، دیگر بیشتر. من از مسئولان امور می‌خواهم جداً در زمینه مصرف اموال عمومی، در جاهایی که اولویت ندارد ولو ممکن است مورد نیاز هم باشد، اما نیاز درجه - یک نیست خودداری کنند. آن جایی که امر دایر است بین نیاز - با اولویت و نیاز بی‌اولویت، خودداری کنید. آن جایی که نیاز نیست و حاجت نیست، حتماً مصرف نشود. آن جایی که حاجت هست، اما حاجت بالاتری نیز هست آن جا هم مصرف نشود و این امکان مالی در حاجت برتر و بالاتر مصرف گردد» (پیام نوروزی ۱۳۷۴/۰۱/۰۱).

یکی دیگر از عوامل اساسی در اهتمام به انضباط مالی و اقتصادی از دیدگاه مقام معظم رهبری صرف منابع مالی در تولید به جای مصرف است. یعنی «یک نسبتی باید در جامعه میان تولید و مصرف وجود داشته باشد؛ یک نسبت شایسته‌ای به سود تولید؛ یعنی تولید جامعه همیشه باید بر مصرف جامعه

افزایش داشته باشد. جامعه از تولید موجود کشور استفاده کند؛ آنچه که زیادی هست، صرف اعتلای کشور شود. امروز در کشور ما این جور نیست. مصرف ما به نسبت، از تولیدمان بیشتر است؛ این، کشور را به عقب می‌رساند» (بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت علی بن موسی الرضا، ۱۳۸۷/۰۱/۰۱). از این رو، بایستی ضمن حمایت و تقویت عوامل تولید، نه تنها تمام اقلام مورد نیاز طرح‌های کلان دولتی، بلکه همه کالاهای مصرفی سازمان‌ها و ادارات دولتی را از منابع و تولیدات داخلی تامین کرده و حتی الامکان از هیچ محصول خارجی استفاده نکنند. چنانکه در این باره مقام معظم در مناسبتی تاکید فرمودند: «و این وظیفه‌ی همه است؛ از جمله وظیفه‌ی دولت. وزیر محترم کار اینجا حضور دارند؛ من خواهش می‌کنم در دولت مطرح کنید، اصرار کنید، پافشاری کنید که اشیائی که جزو مصارف دولتی است، مطلقاً از خارج نیاید... چون دولت با دامنه‌ی وسیعی که دارد، مصرف‌کننده‌ی درجه یک است. نگویند که ما فلان چیز را می‌خواهیم، الان لازم داریم، تولید داخلی اش نیست، ناچاریم از بیرون بیاوریم. خب، شما مگر برنامه‌ریزی ندارید؟ شما که امروز احتیاج دارید، چرا امروز می‌گویید؟ می‌خواستید دو سال پیش بگویید تا تولیدکننده‌ی داخلی فرصت داشته باشد برنامه‌ریزی کند، بسازد، امتحان کند، تجربه کند تا امروز دست شما برسد. اینها مسائل مهمی است؛ اینها مسائل کوچکی نیست. دولت تصمیم بگیرد در هیچ‌یک از چیزهایی که مصرف می‌کند، از قلم و کاغذ روی میز گرفته تا ساختمان‌سازی تا بقیه‌ی چیزها، هرآنچه در داخل قابل تولید است، خودش را از خارج ممنوع کند، بر خودش حرام کند» (بیانات در دیدار جمعی از کارگران سراسر کشور ۱۳۹۴/۰۲/۰۹).

د. گرفتن تصمیم‌های قاطع و اجرا در عمل

«نفس اهتمام آقایان به امر مبارزه با فساد را تحسین می‌کنم، لکن این سمینار و امثال آن بناست چه معجزه‌ای بکند؟ مگر وضعیت برای شما مسئولان سه قوه روشن نیست؟ با توجه به شرایط مناسب و امیدبخشی که از لحاظ همدلی و هماهنگی و همفکری بین مسئولان امر وجود دارد، چرا اقدام قاطع و اساسی انجام نمی‌گیرد که نتیجه را همه به طور ملموس مشاهده کنند. توقع من از آقایان محترم این است که چه با سمینار و چه بدون آن، تصمیمات قاطع و عملی بدون هرگونه ملاحظه‌ای بگیرند و اجرا کنند» (بیانات در همایش ملی ارتقای سلامت ۱۳۹۳/۰۹/۰۷).

مهم‌ترین گام برای حرکت و دستیابی به موفقیت در هر امری، گرفتن تصمیم است. بسیاری از امور تنها به دلیل اینکه در تصمیم‌گیری تعلل می‌شود، موفقیت‌ها از دست می‌رود. البته به هر اندازه که تصمیم‌گیری درست در تمام مراحل زندگی ضامن موفقیت و پیروزی برای فرد است به همان اندازه تصمیم‌گیری ناصحیح او را از نیل به مطلوب بازمی‌دارد. همین گونه است، تصمیم درستی که با قاطعیت همراه نباشد، یعنی به مرحله اجرا درنیاید. این تصمیم‌گیری (تصمیم‌گیری درست بدون قاطعیت) به همان اندازه غیر مفید است که تصمیم‌گیری غلط، غیرمطلوب است (موسوی، ۱۳۸۱). بنابراین، یکی از عوامل اصلی در انضباط مالی و صرفه‌جویی، تصمیم‌گیری قاطع در این خصوص است.

ه. اهتمام در ارتقای بهره‌وری

«یک نکته‌ی دیگر، ارتقاء بهره‌وری است که از تعبیرات رایجی است که می‌کنند؛ بنده این را خلاصه می‌کنم به دو کلمه در زبان فارسی. تولیدکننده‌ی ما، بنگاهدار ما سعی کند با کم کردن ریخت‌وپاش، هزینه‌ی تولید را کم کند، کیفیت را بالا ببرد؛ این می‌شود بهبود بهره‌وری. [البته] بخشی از هزینه‌ی تولید مربوط به چیزهایی است که در اختیار بنگاهدار نیست؛ فرض کنید تورم بالا است، مزد کارگر یا قیمت مواد اولیه بالا می‌رود؛ یک مقدار اینها است لکن یک مقدار هم ریخت‌وپاش است؛ اسراف است؛ خرج کردن‌های بی‌جا است؛ باید جلوی اینها را بگیرند» (بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی ۱۳۹۳/۱۱/۲۹).

از نظر مقام معظم رهبری بهره‌وری معنایش این است که «ما بتوانیم از امکانات کشور به شکل بهتری استفاده کنیم» (۱۳۹۰/۰۱/۰۱). بهره‌وری در دنیای امروز به یکی از بزرگ‌ترین اهداف سازمان‌ها تبدیل شده است و افزایش سطح آن ضامن رشد و بقا سازمان‌های پیشرو و به عنوان یک فرهنگ و نگرش به کار و زندگی مطرح شده است و بهبود آن منشأ توسعه اقتصادی است. بهره‌وری فقط به عنوان عاملی جهت رشد اقتصادی به حساب نمی‌آید، بلکه در درجه نخست به عنوان مکتبی مطرح است که همواره سعی در بهبود وضع موجود را دارد. بر مبنای این دیدگاه، انسان می‌تواند فعالیت‌ها و وظایفش را هر روز بهتر از قبل انجام دهد که اصل راهنمای این تفکر و حرکت، ایمان راسخ به پیشرفت انسان‌ها است (اکبری، ۱۳۸۹: ۱۹۵-۱۷۸). بنابراین، یکی دیگر از عوامل انضباط مالی و اقتصادی، اهتمام به ارتقای بهره‌وری است.

در جهت اجرایی نمودن رهنمودهای مقام معظم رهبری در راستای ارتقاء بهره‌وری اقدامات زیر از

جمله شاخص‌ها در تحقق بهره‌وری است:

(۱) اصلاح نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی؛

(۲) اصلاح نظام هزینه؛

(۳) توجه به سرمایه انسانی و توانمندسازی مستمر نیروی انسانی و اصلاح چینش نیرو در مسئولیت‌ها و وظایف متناسب با راهبردها و سیاست‌ها؛

(۴) عدم تداخل و موازی کاری و جلوگیری از اتلاف منابع و ارتقا کارآمدی منابع؛

(۵) کاهش هزینه‌های تولید صنعتی؛ با استفاده صحیح از ظرفیت‌های داخلی کشور، ارتباط با دانشگاه‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان.

و. اتکا بر نیروی انسانی مومن و انقلابی

«ما در کشورمان در این ۴۳ سال هر جایی که پیشرفتی داشته‌ایم، حرکت موفقیتی داشته‌ایم، و دست‌بازی داشته‌ایم، آنجایی بوده است که افراد انقلابی با روحیه، با مجاهدت فعال شده‌اند، وارد میدان شده‌اند، کار کرده‌اند، پیش رفته‌ایم. ما در زمینه‌ی پیشرفت علمی، در زمینه‌ی پیشرفت‌های صنعتی، پیشرفت‌های فنی، پیشرفت‌های سیاسی، بخش‌های گوناگون، آنجایی که افراد مؤمن، آگاه، وارد، انقلابی، وارد میدان بودند، توانسته‌ایم پیشرفت کنیم؛ [اما] هر جا کار زمین مانده، انسان نگاه که می‌کند، می‌بیند پای فرصت‌طلبی‌ها در میان است، پای فساد، اشرافی‌گری و نگاه‌های غیر انقلابی، حرکت‌های غیر انقلابی [در میان است]؛ اینها است که موجب می‌شود که کارها روی زمین بماند و پیشرفت نکند» (بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم ۱۹/۱۰/۱۴۰۰).

بی‌تردید تکیه بر نیروی انسانی مؤمن، انقلابی و پُرانگیزه کلید حل مشکلات در همه‌ی حوزه‌ها از جمله در حوزه مالی و اقتصادی است. بنابراین، بهره‌گیری از خدمات علمی و اجرایی نیروی انسانی مؤمن و معتقد و متخصص مهم‌ترین عامل در تقویت و ارتقای انضباط مالی و اقتصادی خواهد بود.

جدول ۱: پیشران‌های انضباط مالی و اقتصادی (منبع: برگرفته از بیانات امام خامنه‌ای)

مقوله	شاخص
اجتماعی	۱. صرفه‌جویی
	۲. قانون‌مداری و رعایت مقررات
	۳. انضباط اجتماعی
	۴. اهتمام به اقتصاد مقاومتی
رفتاری	۱. تقوا در امور
	۲. دوری از تجمل‌گرایی و مال‌اندوزی
	۳. احتراز از فساد
مدیریتی	۱. برنامه‌ریزی
	۲. اولویت‌بندی مصارف
	۳. صرف منابع مالی در تولید به جای مصرف
	۴. گرفتن تصمیم‌های قاطع و اجرا در عمل
	۵. اهتمام در ارتقای بهره‌وری
	۶. اتکا بر نیروی انسانی مومن و انقلابی

نتیجه‌گیری

اجرای انضباط مالی و اقتصادی و مدیریت در مصرف، نهادینه کردن روش صحیح استفاده از منابع کشور است که باعث ارتقای شاخص‌های زندگی، فناوری در طراحی و ساخت، توزیع مناسب منابع و کاهش هزینه‌ها می‌شود. وجود انضباط اقتصادی و مالی، که «اعتدال انسان در مصرف مال و خرج کردن آن» و یا «به اندازه خرج کردن، درست خرج کردن و در جای خود خرج کردن» است، موجب کاهش هزینه‌های غیرضروری و پرهیز از تجمل‌گرایی و اسراف خواهد شد و نبود آن باعث اتلاف منابع، شیوع فساد و کاهش کارایی هر سازمانی شده و در نتیجه هر نهاد و سازمانی را در اجرا و هدایت

برنامه‌ها با مشکل مواجه خواهد کرد. به دیگر سخن، هر چه توجه و عمل به انضباط مالی و اقتصادی در سازمان‌ها به کار گرفته شود، آن سازمان‌ها در مواجهه با مشکلات اقتصادی و یا بروز بحران‌های اقتصادی، آسیب‌پذیری کمتری خواهد داشت. از این رو، یکی از اثرات مهم برقراری انضباط مالی و اقتصادی مهار و یا کاهش تورم و مقابله با ریخت و پاش‌ها خواهد شد. این چنین است که امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در مناسبت‌های گوناگون وجود انضباط مالی و اقتصادی را به عنوان یکی از اولویت‌های مهم و اساسی برای کشور نام برده و پیشران‌های موفقیت در این خصوص را ذکر کردند.

این پژوهش، ۱۴ شاخص اساسی موفقیت انضباط مالی و اقتصادی را از دیدگاه ایشان شناسایی و در ۳ مقوله اجتماعی، رفتاری و مدیریتی طبقه‌بندی کرده است. نتیجه حاصله دلالت بر آن دارد که مقوله اجتماعی با شاخص‌های صرفه‌جویی، قانون‌مداری، انضباط اجتماعی و اهتمام به اقتصاد مقاومتی؛ مقوله رفتاری با شاخص‌های تقوا در امور، دوری از تجمل‌گرایی و مال‌اندوزی و احتراز از فساد و مقوله مدیریتی با شاخص‌های برنامه‌ریزی، اولویت‌بندی مصارف، صرف منابع مالی در تولید به جای مصرف، گرفتن تصمیم‌های قاطع و اجرا در عمل، اهتمام در ارتقای بهره‌وری و اتکا بر نیروی انسانی مومن و انقلابی، به عنوان عوامل مؤثر بر موفقیت انضباط مالی و اقتصادی محسوب می‌شوند. در این راستا پیشنهاد می‌شود اولاً متولیان امور با عمل و اقدام به پیشران‌های ذکر شده، انضباط مالی و سلامت اقتصادی و پرهیز از فسادانگیزی در حوزه‌های اقتصادی و نیز تصحیح روابط اقتصادی را گسترش و ترویج داده؛ و ثانیاً با توجه به تأکیدات رهبر معظم انقلاب، ضروری است بخش‌های مختلف نظارتی در قوای سه‌گانه مانند سازمان بازرسی کل کشور، دیوان محاسبات و وزارت اطلاعات با همکاری صمیمانه یکدیگر، نقاط دچار آسیب در حوزه مالی و اقتصادی کشور را شناسایی کرده و با خاطیان برخورد قانونی نمایند.

فهرست منابع:

- ابوالحسنی هستیانی، اصغر و خوش باش، علی (۱۴۰۲)، بررسی تأثیر انضباط مالی بر بهبود بهره‌وری در دستگاه‌های اجرایی (بخش دولتی)، فصلنامه مطالعات حسابرسی مطهر، دوره ۱، شماره ۱، صص ۱۷۴-۱۳۷
- ابن شعبه الحرّانی، حسن بن علی، ۱۳۸۰، *تحت العقول عن آل الرسول علیهم السلام*، ترجمه بهراد جعفری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- اسفندیاری صفا، خسرو و دهقان، حبیب‌الله، ۱۳۹۴، «ملزومات انضباط مالی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، فصلنامه مدیریت نظامی، دوره ۱۵، شماره ۵۹، بهار، صص ۱۱۸-۹۵.
- اکبری، پیمان، ۱۳۸۹، «نقش و اهمیت بهره‌وری»، *مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، شماره ۲۷۹، آذر و دی.
- انبارلویی، محمدکاظم، ۱۳۸۷، «مجلس و لزوم پیشقدمی در انضباط مالی»، *روزنامه رسالت*، شماره ۶۵۴۸، ۲۳ مهر ۱۳۸۷.
- بنابیان مفرد، محمد و همکاران (۱۴۰۱)، شناسایی پیشران‌های تحقق برنامه ریزی راهبردی در ساختار برنامه ریزی شهری (مطالعه موردی شهر اصفهان)، *فصلنامه چشم‌انداز شهرهای آینده*، دوره سوم، شماره چهارم، پیاپی (۲۱)، زمستان، صص ۴۱-۱۷.
- تراب زاده جهرمی، محمدصادق و دیگران، ۱۳۹۲، «بررسی ابعاد و مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای»، *فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی*، دوره ۱۰، شماره ۳۲، بهار، صص ۳۱-۴۶.
- جعفری، سیداصغر، ۱۴۰۰، *سیمای سازمان دفاعی از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله)*، تهران، انتشارات موسسه مطالعات راهبردی دیپلماسی دفاعی.
- جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۸، *تسنیم (تفسیر قرآن کریم)*، ج ۲، قم، مرکز نشر اسراء.
- جمعی از نویسندگان، ۱۳۷۹، *اصول اخلاق اجتماعی*، قم، مرکز تحقیقات اسلامی سپاه.
- حسن‌الهی، منوچهر، ۱۳۸۵، *سیره پیامبر اعظم (ص) از نگاهی دیگر*، تهران، انتشارات مرکز پژوهش‌های صدا و سیما.

حسین پور، داوود و حمیدرضا محمدی سیاهبومی، ۱۳۹۵، «سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی برای برون‌رفت از بحران»، فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی، دوره ۴، شماره ۱۶، صص ۱۵۰-۱۲۱.
 دادگر، حسن و غلام‌علی معصومی‌نیا، ۱۳۸۳، فساد مالی، تهران، کانون‌اندیشه جوان.
 دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، لغت‌نامه دهخدا، چاپ دوم از دوره جدید، جلد ۱۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

زاهدغروی، مهدی، ۱۳۹۶، «علل، آثار و روند فساد مالی اقتصاد ایران: رویکرد آثار عدیده - علل عدیده»، دو فصلنامه مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، دوره ۴، شماره ۲، صص ۱۲۶-۱۰۱.
 طریحی، فخرالدین، ۱۳۷۵، مجمع‌البحرین، ج ۴، تهران، انتشارات مرتضوی.
 عسلی، مهدی، ۱۳۸۵، «ضرورت وجود انضباط مالی»، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۱۱۸۴.
 علیخانی، باقر، ۱۳۸۷، «دیدگاه قرآن درباره صرفه جویی و مصرف»، روزنامه کیهان، شماره ۱۹۱۲۲، ۱۱ تیرماه ۱۳۸۷.

فروتی، زهرا و عطیه بحرانی، ۱۳۸۷، «انضباط اجتماعی در سازمان: رویکردی پژوهشی»، پژوهش‌های مدیریت در ایران (مدرس علوم انسانی)، دوره ۱۲، شماره ۱، صص ۱۸۹-۲۱۸.
 فولادفر، مسعود، ۱۳۹۰، «قانونمندی، قانون‌گرایی»، روزنامه رسالت، شماره ۷۲۳۲، ۱۶ فروردین ۱۳۹۰.
 گرکز، منصور و مجتبی مالی، ۱۳۸۶، «لزوم رعایت انضباط مالی و پرهیز از اسراف و تبذیر در تخصیص و مصرف اعتبارات»، پنجمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، تهران.
 گروه واژه‌گزینی و زیر نظر غلامعلی حدادعادل (۱۳۹۱)، فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان دفتر هفتم، تهران، انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

طیبه، کمیل، ۱۳۹۳، «انضباط مالی: ابزاری برای مقابله با رکود و بحران»، نشریه اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی، سال پانزدهم، شماره ۷۰، صص ۱۸-۱۴.
 کرم‌خانی، مرتضی، ۱۳۹۷، «مال و ثروت از دیدگاه قرآن»، روزنامه کیهان، ۲۳ تیر ۱۳۹۷.
 محمدی مقدم، یوسف و دیگران، ۱۳۹۲، «بررسی رابطه اقتصاد مقاومتی، گرایش کارآفرینانه و مدیریت دانش»، فصلنامه مدیریت سازمان‌های دولتی، دوره ۱، شماره ۲، بهار، صص ۱۲۰-۱۰۷.
 مشکینی، علی، ۱۳۷۶، درس‌های اخلاق، قم، الهادی.

- مطهری، سعید و همکاران(۱۴۰۱)، بررسی روابط مولفه‌های نظارت، بازرسی و انضباط مالی شرکت‌های دولتی، فصلنامه نظارت و بازرسی، دوره ۱۶، شماره ۵۹، صص ۶۲-۳۹
- موسوی، سید احمد، ۱۳۸۷، «مصرف‌گرایی و صرفه‌جویی در جامعه اسلامی»، دو ماهنامه علمی-آموزشی فرهنگیان بسیجی، سال ششم، شماره ۱۶، شهریور (به نقل از پایگاه اطلاع رسانی ویکی معروف).
- Gupta, S., Davoodi, H., & Alonso-Terme, R., 1998, "Does Corruption Affect Inequality and Poverty?", International Monetary Fund.
- Jain, A. K., 1998, "Corruption: an Introduction", In Economics of Corruption, Springer US., pp. 1-12.
- <http://farsi.khamenei.ir>.